

تاریخ امکنه شریفه و رجال برجسته

تألیف

آیت الله شهید میرزا علی آقا ثقة الاسلام تبریزی

(۱۳۷۷-۱۳۳۰ ق)

تحقیق و تعلیق

محمد الوان ساز خویی

موضوع: ۱. امامزاده سید حمزه (ع)، ۲. امامزاده عون بن علی (ع) قرن ۱، ۳. امامزاده زید بن علی (ع) قرن

موضوع: ۴. امامزاده‌ها - ایران - تبریز، ۵. تبریز - امامزاده‌ها، ۶. زیارتگاه‌های اسلام - ایران - تبریز، ۷. مسجد صاحب الامر (تبریز)، ۸. تبریز - آثار تاریخی اسلامی.

ISBN 978 - 600 - 161 - 096 - 7

شابک: ۱۰۰۰۰۰ ریال

وضعیت فهرست نویسی: فیا.

یادداشت: کتابخانه: ص. {۱۳۹} - همچنین به صورت زیرنویس.

موضوع: ۱. امامزاده سید حمزه (ع)، ۲. امامزاده عون بن علی (ع) قرن ۱، ۳. امامزاده زید بن علی (ع) قرن ۱، ۴. امامزاده‌ها - ایران - تبریز، ۵. تبریز - امامزاده‌ها، ۶. زیارتگاه‌های اسلام - ایران - تبریز، ۷. مسجد صاحب الامر (تبریز)، ۸. تبریز - آثار تاریخی اسلامی.

موضوع: ۱. امامزاده سید حمزه (ع)، ۲. امامزاده عون بن علی (ع) قرن ۱، ۳. امامزاده زید بن علی (ع) قرن ۱، ۴. امامزاده‌ها - ایران - تبریز، ۵. تبریز - امامزاده‌ها، ۶. زیارتگاه‌های اسلام - ایران - تبریز، ۷. مسجد صاحب الامر (تبریز)، ۸. تبریز - آثار تاریخی اسلامی.

رده‌بندی کنگره: ۷۱۳۹۲ ت ۷ ح ۸ ج ۵۲/۵ BP

رده‌بندی ویب: ۹۸۲ / ۲۹۷

تاریخ امکان شریفه و رجال برجسته

مؤلف: آیت‌الله شهید میرزا علی قله الاسلام تبریزی (۲۷ - ۱۳۳۰ ق)

محقق: محمد الوائساز خوبی

ناشر: کتابخانه بزرگ حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ره)

- گنجینه جهانی مخطوطات اسلامی - قم - ایران

تاریخ نشر و نوبت چاپ: اول: ۱۳۹۲ ش / ۱۴۳۴ ق / ۲۰۱۳ م

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

چاپخانه: گل‌ودی

لیتوگرافی: نیزه‌وش - قم

بها: ۱۰۰۰۰۰ ریال

ناشر چاپ: علی حاجی باتریان

ISBN: 978 - 600 - 161 - 096 - 7

شابک: ۷ - ۹۶ - ۱۶۱ - ۶۰۰ - ۹۷۸

AYATOLLAH MAR'ASHI NAJAFI ST., Qom 3715799473, I.R.IRAN

TEL: + 98 251 7741970-78; FAX: +98 251 7743637

[http:// www.marashilibrary.com](http://www.marashilibrary.com)

[http:// www.marashilibrary.net](http://www.marashilibrary.net)

[http:// www.marashilibrary.org](http://www.marashilibrary.org)

E_mail: info@marashilibrary.org

فهرست مطالب

درآمد

(۹-۱۹)

۱۰	ولادت و تحصیلات
۱۱	آثار علمی
۱۱	شهادت
۱۶	روش تحقیق
۱۹	مقدمه مؤلف

فصل اول

در ذکر بقعه امامزاده سید حمزه علیه السلام

(۲۰-۲۵)

۲۳	امامزاده سید حمزه علیه السلام
۲۸	بنای بقعه امامزاده سید حمزه علیه السلام
۳۰	مدرسه علمیه ظهیریّه

۶	 تاریخ امکنه شریفه و رجال برجسته
۳۱	 مسجد قزللو یا مسجد ظهیریه
۳۴	 بانی مدرسه و بقعه امامزاده سید حمزه علیه السلام
۳۸	 مزار میرزا ابراهیم وزیر آذربایجان
۳۹	 علت رغبت مردم به امامزاده سید حمزه علیه السلام

فصل دوم

امامزاده عون بن علی و زید بن علی

(۴۶-۵۴)

۴۷	 بقعه امامزاده عون بن علی و زید بن علی
۴۷	 نظر ملاحسری در مورد امامزاده عون بن علی و زید بن علی
۴۹	 رد نظر ملاحسری
۵۱	 نظر حافظ حسین در مورد امامزاده عون بن علی و زید بن علی
۵۳	 رد نظر حافظ حسین کربلایی
۵۳	 نظر ثقة الاسلام در مورد امامزاده عون بن علی و زید بن علی

فصل سوم

در ذکر بقعه ای که معروف به مقام صاحب الامر (عج) است

(۵۵-۷۳)

۵۷	 بقعه مقام صاحب الامر (عج)
۶۹	 نظر ثقة الاسلام در مورد مقام صاحب الامر (عج)
۷۰	 علت تبرک مقام صاحب الامر (عج)

فهرست مطالب ۷

فصل چهارم
حوادث و وقایع تبریز
(۷۴-۹۰)

حوادث تبریز ۷۵

فائده
در بناء باغ شمال تبریز
(۹۱-۹۹)

بناء باغ شمال ۹۳

وجه تسمیة باغ شمال ۹۶

فهرست ها

تصاویر ۹۹

فهرست منابع و مآخذ ۱۳۹

درآمد

سخن از مشاهیر علم و ادب و امامزادگان بلند مرتبه و لزوم تحقیق وافی در شرح حال آنها و اینکه آنان چه کسانی بوده و در کجا نشوونمو یافته و اندیشه‌های علمی، سیاسی و اجتماعی آنها چه بوده، همواره ذهن پُرتکا پوی فرهیختگان جامعه را به خود معطوف داشته که حاصل آن خلق آثار زیادی در این زمینه است.

کتابی که هم اکنون فراروی شماست، یکی از آثار ماندگار در این خصوص بوده که از رشحات قلم آیت‌الله شهید مرحوم میرزا علی آقا ثقة الاسلام تبریزی جاری شده و خود را در ردیف کتاب‌های مهم تاریخی و رجالی قرار داده است.

شهید ثقة الاسلام تبریزی در کتاب حاضر، بررسی سه مورد از اماکن مقدّس شهر تبریز یعنی امامزاده‌الامقام حضرت سید حمزه علیّه، امامزاده عون بن علی و زید بن علی و مقام صاحب الامر عجل الله تعالی فرجه الشریف - پرداخته و با همتی عالی و ذهنی نقاد و نکته‌سنج به داوری بین اقوال بزرگان علم و دانش نشسته و نکات ضعف و قوت آنها را بیان نموده است. قبل از پرداختن به متن کتاب، شرح حال کوتاهی از مؤلف محترم کتاب آورده می‌شود:

ولادت و تحصیلات

فقیه متفکر، آیت‌الله شهید میرزا علی آقا ثقة الاسلام تبریزی معروف به ثقة الاسلام، در شب جمعه هفتم ماه رجب سال ۱۲۷۷ ق، در یک خانواده اصیل و مذهبی، در شهرستان تبریز دیده به جهان گشود.

۱۰. تاریخ امکنه شریفه و رجال برجسته

پدرش، میرزا موسی فرزند میرزا محمد شفیع فرزند میرزا محمد جعفر
فرزند میرزا محمد رفیع فرزند میرزا محمد شفیع خراسانی تبریزی
است.

ایام کودکی را در خانه پدری سپری نمود و آنگاه خواندن و نوشتن و
علوم مقدماتی را در تبریز فراگرفت و در اواخر سده سیزدهم هجری
قمری راهی عتبات عالیات گردید و در محافل علمی شیخ علی
یزدی بفرویی، شیخ زین العابدین مازندرانی، میرزا حبیب الله رشتی و
آخوند ملا حسین فاضل اردکانی حاضر گردید و پس از تحکیم
پایه های علمی، در سال ۱۳۰۸ ق به تبریز مراجعت نمود و ریاست
شیخیه و امور مذهبی شیخیان تبریز را عهده دار گردید.

آثار علمی

آنچه از شهید زنده یاد، ثقل الاسلام تبریزی بر صفحه روزگار به یادگار
مانده بدین ترتیب است:

۱. ایضاح الانباء فی تعیین مولد خاتم الانبیاء ﷺ و مقتل
سید الشهداء علی (ع) (۱) تحقیق و تصحیح محمد الوائلی از حرمی؛

۲. ترجمه بث الشکوی، تألیف محمد بن عبد الجبار عتبی؛

۳. مرآت الکتب یا اسماء الکتب، (۲) این کتاب از حرف «الف» تا «ز» با
تحقیق شادروان محمد علی حائری در ۵ جلد، در سال ۱۴۱۴ ق از
سوی انتشارات کتابخانه بزرگ حضرت آیت الله سید شهاب الدین
مرعشی نجفی به چاپ رسیده است؛

۴. تاریخ امکنه شریفه و رجال برجسته (کتاب حاضر)؛

۱. الذریعه، ج ۲۳، ص ۲۷۶.

۲. همان، ج ۲۰، صص ۲۸۳-۲۸۲.

۵. رساله لالان^(۱)، این کتاب در استامبول به چاپ رسیده است؛

۶. کتاب تسهیل زیج هندی یا تسهیل زیج محمدشاه هندی؛

۷. رساله اگر ملت و اگر ما آذربایجانیان؛

۸. سیاست اسلامیّه؛

۹. تاریخ سید حمزه علی و طاق شاه علی؛

۱۰. ظلم والد به ولد؛

۱۱. رساله سیاست؛

۱۲. مشروطه یا مشروعه (منسوب به اوست)؛

۱۳. حواشی و شروح؛

۱۴. علم رجال؛

۱۵. جنگ خصوصی؛

۱۶. کتاب مجمل حوادث و مینه مشروطه؛

۱۷. مجموعه تلگراف؛

۱۸. مراسلات و منشآت.

شهادت

بی شک آیت الله شهید میرزا علی آقا ثقة الاسلام تبریزی از مردان نامی و از سیاستمداران باهوش زمان خویش بود. او در طول عمر بابرکتش هیچگاه به زیر سلطه بیگانگان نرفت و در همه حال از خاک پاک و وطنش دفاع نمود و سختیهای این راه را بر جان خرید و سرانجام در این راه شربت شیرین شهادت را نوشید و در جوار حضرت دوست آرام گرفت. در سال ۱۳۲۴ ق قشون متجاوز روسیه به خاک ایران حمله کرد و قسمت‌های وسیعی از خاک آن را در اختیار گرفت و

شروع به کشتار مردم بی‌گناه نمود.

مردم شهرهای آذربایجان نیز از آزار و اذیت متجاوزان مستثنی نبوده و هر روز شاهد فاجعه‌ای تازه از جانب سربازان روسی بود. در این میان علمای شیعه و مردم شجاع آذربایجان به مخالفت با میهمان ناخوانده متجاوز پرداخته که نقش آیت الله شهید میرزا علی آقا ثقة الاسلام تبریزی و هم‌زمانش پُررنگ‌تر از نقش دیگران است. ثقة الاسلام با انتقاد شدید و بی‌زاری جستن از بیگانگان اشغالگر زیر بار ظلم و ستم نرفت و تسلیم خواسته‌های پلید اشغال‌گران روسی نشد. آری آن بزرگ مرد تاریخ، در مقابل وعده‌های آنها که خواسته بودند با آنان همکاری کند، چنین گفت:

این نوع وعده و نوید شما مثل دلداری به یک طفل کوچکی است که با ثقل و شیرینی گول زده و مشغول می‌کنند.

محمد علی صفوت در خصوص ورود سربازان متجاوز روسی به خاک آذربایجان و شهادت آیت الله شهید میرزا علی آقا ثقة الاسلام تبریزی می‌نویسد:

هنگامی که نظامیان دولت اجنبی به تبریز آمدند، بیشتر متنفذین وقت و ثروتمندان، نه تنها جرات نفس کشیدن نداشتند، بلکه متظاهر به حسن قبول و تمایل نزدیکی به آنها بودند تا بدان وسیله منافع خود را تأمین کنند. لیکن ثقة الاسلام به امضاء صریح خود به مناسبت نزدیکی عید نوروز، مقاله‌ای در روزنامه نوشته از این لحاظ که بیگانگان به خاک ایران تجاوز کرده‌اند، مردم را به ترک عید و رعایت سوگواری دعوت و بدین شعر تأثرات خود را آشکار ساخت:

عید آمد و افزود غم را غم دیگر

ماتم زده را عید بود ماتم دیگر (۱)

از آن جا که روس ها ثقة الاسلام و یارانش را مخالف سیاست های خویش دیدند او را با چهار فقره مجرم به اعدام محکوم کردند. آن چهار فقره بنا به نقل بردارش، حاج میرزا محمد آقا چنین است:

۱. گفته اند شما در مسجد علناً به ضد روس ها حرف زده اید.

۲. در منزل مجمعی بر ضد روس ها تشکیل دادید.

۳. روزی که با امان الله میرزای نائب الایاله به قونسولگری رئیس برای مسأله متارکه می رفتید در بین راه دیده اید سادات می کشند و شما ممانعت نکرده اید.

۴. با نفوذی که داشتید آشوب را ساکت نکردید.

آقا در جواب این فقره فرمودند، اگر در محکمه تحقیق این سؤالات را از من می کردید جواب های کافی می دادم اما در محکمه نظامی این سؤالات را جوابی نیست.

خلاصه روز عاشورا، آیت الله را از باغ شمال به میدان عشق به پای دار آوردند، میرزا علی اکبر خان منشی روسولگری آنجا حاضر بوده حکم اعدام آقا را که مبتنی بر همان چهار فقره بوده خوانده، در آن موقع آقا آب خواسته و ضو گرفته بعد دو رکعت نماز خوانده اند و بعد از نماز آقا را به دار آویخته اند. (۲)

روس ها برای این که خواسته های پلید و شیطانی خویش را در

۱. داستان دوستان، صص ۶۰-۶۴.

۲. سوانح عمری، ص ۱۰۹.

۱۴..... تاریخ امکنه شریفه و رجال برجسته

ایران عملی سازند ثقة الاسلام و یارانش را در عصر روز عاشورای سال ۱۳۳۰ ق در سربازخانه قدیم تبریز که اکنون به جای آن دانشسرا ساخته شده است، به دار زدند و عجیب این که جای نصب چوبه دار، سالن سخنرانی و جایگاه تریبون (منبر خطابه) واقع شده است.

دزمینی کاندران احرار آذربایجان

برفراز چوب دار دشمنان دادند جان

انژی آموزشی اولاد آن آزدگان

این چنین دانشسراها سرکشد بر آسمان^(۱)

پیکر مطهر این عالم مجاهد در غروب یازدهم محرم سال ۱۳۳۰ ق از بالای چوبه دار پایین آورده و پس از تغسیل و تکفین در جوار مرقد ملکوتی امام اده حضرت سید حمزه علیه السلام به خاک سپرده شد. به دنبال توسعه اطراف حرم مطهر امامزاده سید حمزه علیه السلام و مقبره الشعرا، هم اکنون آرامگاه وی در قسمت جنوب شرقی مقبره الشعرا واقع شده و هر روز شاهد حضور آزاد مردان و عدالت جویان اسلامی است. بر روی تربت وی سنگ مرمرین بزرگی قرار دارد در عبارت زیر بر روی آن حک شده است:

هُوَ الْحَيُّ الَّذِي لَا يَمُوتُ

و لا تحسبن الذين قتلوا في سبيل الله امواتاً بل احياء عند ربهم يرزقون^(۲) مرقد شریف حضرت عماد الملة و الدین، قطب الموحدين، المتحلی بالحکمة و السياسة، علم الاعلام حجة الاسلام علی بن موسی ثقة الاسلام - اعلى الله مقامه - محض حفظ بیضة اسلام و استقلال کشور ایران و امتناع از

۱. همان، ص ۹۹.

۲. سورة آل عمران، آیه ۱۶۹.

قبول مقاصد خائنانه بیگانه، روز عاشورای هزار و سیصد و سی هجری برابر دهم دی ماه هزار و دویست و نود شمسی در تبریز به دست قشون روسیه تزاری شهید و به رحمت الهی پیوسته.

در حواشی سنگ قبر وی سه بیت زیرین درج شده است:
 إِنَّ الْفَوَادِلَ هَذَا الرِّزُّ الْمَلُوب

والدمع فی ذلک المفعوع مسکوب
 کیف السلو عن الخطب الفضح وقد

اشجی القلوب ومنها الصبر مسلوب

إِنَّ الرِّضَائِي إِذَا بِالْحَزَن حَرَّرَ فِي

تاریخه: ثقة الاسلام مصلوب^(۱)

محقق برجسته حاج حسین نخجوانی در تاریخ شهادت وی می گوید:

سال هجرت هزار و سیصد و سی

گشت در روس را مغلوب

در محرم علی بن موسی

همچو عیسی به دار سل مصلوب^(۲)

همچنین میرزا اسدالله ضمیری چنین گفته است:^(۳)

«قتیل روز عاشورا» حرم (۱۳۳۰ ق)

به شمسی سال شد «آلوده در غم» (۱۲۹۰ هـ ش)^(۴)

۱. عبارت «ثقة الاسلام مصلوب» به حساب ابجد ۱۳۳۰ ق می شود.

۲. مواد التواریخ، ص ۲۴۴.

۳. همان.

۴. در خصوص شرح حال وی رجوع کنید به:

روش تحقیق

تحقیق کتاب حاضر به علت عدم دسترسی به نسخه خطی آن، بر

شهید نیکنام ثقة الاسلام تبریزی، صفحات مختلف؛ فرهنگ سخنوران، ج ۲، صص ۲۷۵-۲۸۰؛ دانشمندان آذربایجان، صص ۹۱-۹۲؛ ریحانة الأدب، ج ۱، صص ۲۳۶-۲۳۷؛ مجموعه آثار قلمی شهید ثقة الاسلام تبریزی؛ مکارم الآثار، ج ۶، صص ۲۱۳۵-۲۱۳۷؛ تبریز مه آلود، ج ۱، صص ۵۳-۶۰؛ شرح حال میرزا علی ثقة الاسلام تبریزی؛ سخنوران آذربایجان، ج ۱، ص ۲۷۷؛ تاریخ مشروطه ایران، ص ۱۵۱؛ آثار باستانی آذربایجان، ج ۱، ص ۱۲۰؛ میراث اسلامی ایران، ج ۹، صص ۱۵۶-۱۵۹؛ داستان دوستان، صص ۶۰-۶۴؛ فرهنگ فرق اسلامی، ص ۲۶۸؛ تاریخ و جغرافی دارالسلطنه تبریز، ص ۳۴۰؛ اعیان الشیخ، ج ۱، ص ۳۸۵؛ معجم المؤلفین، ج ۷، ص ۲۴۸؛ مصفی المقال، ص ۳۱۳؛ تاریخ اقرب مشروطیت در ایران، اغلب صفحات؛ شرح حال رجال ایران، ج ۲، صص ۳۷۲-۳۷۴؛ تذکره شعرای آذربایجان، ج ۲، صص ۱۱۷-۱۲۴؛ اثر آفرینان، ج ۲، ص ۱۱۴؛ سوانح عمری یا آثار قلمی، صص ۷۷-۱۰۹؛ لغت نامه دهخدا، ج ۱، ص ۱۴۲۹۱؛ یادداشت های قزوینی، ج ۸، ص ۱۶۳؛ مجله یادگار، س ۳، ش ۴، ص ۱۲؛ مجله یغما، س ۵، ص ۱۲۷، س ۷، صص ۲۲۴-۲۳۲؛ نباء البشر، ج ۲، ص ۵۷۹؛ رجال آذربایجان در عصر مشروطیت، صص ۵۹-۶۲؛ روضات الجنان، ج ۲، ص ۶۶۰؛ مواد التواریخ، صص ۲۴۲-۲۴۴؛ کوی سرخاب تبریز، صص ۱۲۰-۱۲۴؛ مقدمه دیوان آتشکده نیر؛ تاریخ هجده ساله آذربایجان، صفحات مختلف؛ رهبران مشروطه، ج ۲، صص ۲۷۵-۳۱۱؛ یادداشت های میرزا اسدالله ضمیری، صفحات مختلف؛ خاطرات و خطرات، صفحات مختلف؛ تاریخ مشروطه در ایران، صفحات مختلف؛ دائرة المعارف تشیع، ج ۵، صص ۲۱۸-۲۱۹؛ عرشیان خاک نشین، صص ۴۱-۴۵.

اساس چاپ ۱۳۷۳ ق صورت گرفته است. در تحقیق کتاب، روایات، احادیث و اشعار استخراج شده و مطالبی را که مؤلف از مصادر متعدد مانند: روضات الجنان و جنات الجنان حافظ حسین کربلایی، تاریخ اولاد اطهار سید محمد رضا طباطبایی، روضه اطهار ملا محمد امین حسری، ریاض الجنة سید محمد حسن زنوزی خویی، تاریخ عالم آرای عباسی اسکندریگ ترکمان، تاریخ حبیب السیر حمد الله مستوفی و... نقل نموده، استخراج و توضیحات لازم در خصوص شخصیت ها و کتاب های مهم در پاورقی آمده است.

در پایان از دوست عزیزم آقای محمد فغفوری که ویراستاری متن را عهده دار گردیدند و همسر مهربانم، خانم کریم زاده که حروف چینی و غلط گیری متن را عهده گرفتند و استاد فرزانه آقای دکتر سید محمود مرعشی نجفی که چاپ اثر حاضر را متقبل شدند، کمال تشکر و سپاسگزاری را دارم. حوزة علمیه قم - شهرک مهدیه
محمد الوان ساز خویی